

Muurnatuur biedt onderdak

Het versieren van muren met planten is zeker niet iets van vandaag. Vooral toepassingen van allerlei klimplanten zijn al zeer oud. De oudste klimplant is ongetwijfeld de wijnrank. Maar ook clematis, blauwe regen, klimop en wingerd worden al eeuwenlang toegepast. Ze zijn niet alleen bijzonder decoratief, ze beschermen ook de gevel en bieden een plek voor broedvogels en allerlei insecten.

Het gebruik om fruitbomen tegen muren te leiden is eeuwenoud. Zogenaamde slangenmuren werden zelfs speciaal ontworpen om leifruit zo gunstig mogelijk ten opzichte van zon en microklimaat te kunnen plaatsen. Fraaie voorbeelden zijn te zien bij het Huis te Manpad in Noord-Holland en Oud Zuilen in Utrecht.

Gewaardeerd

Begroeide muren en ruïnes werden in de Renaissance, maar vooral later in de achttiende-eeuwse Romantiek zeer gewaardeerd. Op menige oude prent en schilderij

is uitbundige plantengroei te zien op gebouwen die op z'n zachtst gezegd enig achterstallig onderhoud vertonen. Die beelden werden juist hooggeschat en geromantiseerd.

In de latere achttiende en negentiende eeuw werden in parken met een landschappelijke stijl zelfs begroeide ruïnes nieuw gebouwd als onderdeel van toegepaste ruimte-effecten. In de ontwikkeling van de restauratieopvattingen is in de loop van de negentiende en twintigste eeuw een toename te zien van ingrijpend herstel en restauratie naar een verondersteld historisch ideaalbeeld. Voor begroeiing was er

geen plaats meer. Wilde men het verval stoppen dan was er veelal weinig keuze. Ook door het afbreken van talloze middeleeuwse stadsmuren in de negentiende eeuw ten gevolge van de nieuwe vestingwet, was er al een groot deel van het areaal muurplanten verloren gegaan.

Bewaard gebleven

Vooral in de jaren twintig en dertig van de 20ste eeuw was het inbrengen van bloeiende planten en varen in muren een gewild onderdeel van de cottagetuin. Nog steeds zijn op veel plaatsen dergelijke siermuren

Deze tuinmuur met muurvarren, mannetjesvaren en steenbreekvaren is in Tilburg te zien.

Foto's: Bert Maes

Wingerd tegen een NS-kantoor in Utrecht biedt in de herfst een fraaie aanblik.

Wettelijke bescherming

Inmiddels is een aantal muurplantensoorten bij de wet beschermd. Het betreft blaasvaren, gele helmblom, klein glaskruid, muurbloem, pijlscheefkelk, rechte driehoeksvaren, schubvaren, steenbreekvaren, stengelomvattend havikskruid, stijf hardgras, tongvaren, groensteel en zwartsteel. Deze wet is van invloed op de vergunningverleningen bij herstelwerkzaamheden van begroeide muren. Als muren zo slecht zijn dat ze niet meer herstellen en geheel vervangen moeten worden, kan gezocht worden naar transplantatietechnieken zoals in dit artikel genoemd, om de beschermde planten als nog te behouden.

aan broedvogels en insecten

bewaard gebleven, maar vreemd genoeg zijn ze na 1950 vrijwel niet meer toegepast. Deels zijn ze verdrongen door de 'bielzentuinen'. Maar inmiddels zijn ook de bielen als tuinelement weer in het verdomhoekje geraakt.

Door toegenomen herstel- en restauratiewerkzaamheden, vooral na 1950, is vervolgens veel van de romantische begroeiing van ruïnes, vestingwerken en grachtmuren verdwenen. Daarbij gingen ook veel zeldzame en zelfs bij de wet beschermde muurplantensoorten verloren.

Botanische rijkdom

Mede door die schrikbarende achteruitgang van de muurflora ontstond na circa 1950 bij floristen in Nederland een grote belangstelling voor specifieke muurplantensoorten. Uit enkele systematische inventarisaties van de gracht- en werfmuren in Amsterdam en Utrecht, bleek dat

plaatselijk nog een ongekennde botanische rijkdom aanwezig was. Tussen 1960 en 1990 bleek in Utrecht het aantal soorten spontane varens op de muren gehalveerd te zijn van 16 naar 8 soorten. In Amsterdam is in die periode het aantal van circa 16 naar 13 teruggelopen.

Ofschoon de stabiliteit en kwaliteit van de muurconstructie op de eerste plaats staat, is gezocht naar mogelijkheden om karakteristieke muurplanten te handhaven. De eerste experimenten dateren uit 1963 en 1964: een tweetal bakstenen bruggetjes over boerderijsloten in Baambrugge en Kamerik. Het was toen een actie van Staatsbosbeheer met de muurplantenspecialist S. Segal. Nog steeds, na ruim 35 jaar, zijn de bruggetjes te bewonderen. Ze zijn nog volop begroeid met bijzondere soorten als zwartsteel, steenbreekvaren, rechte driehoeksvaren en muurvarren. In de periode 1981-1985 startte de gemeente Utrecht met een reeks experimen-

ten, onder meer door transplantatie van pakketten baksteen met planten, die tot behoud van waardevolle begroeiing langs de Utrechtse grachten leidde. Het betrof hier met name muurleeuwenbekje, muurvarren, steenbreekvaren, tongvaren en eikvaren.

Uit 1984 dateert het herstelplan van het oude poortgebouw van kasteel Brederode te Santpoort, waar de fraaie heldergele muurbloem op voorkomt. De muurbloem kon zich door speciale maatregelen tot vandaag de dag handhaven. Ook elders in het land zijn sindsdien vele pogingen gedaan om karakteristieke muurbegroeiing te behouden bij herstelwerkzaamheden.

Nieuwe muren

In Utrecht werd onlangs geëxperimenteerd met begroeiing in geheel nieuwe muren. Eén muur maakt onderdeel uit van een park, het Griftpark (1999). Een ander

Huis te Manpad in Noord-Holland biedt onderdak aan een slangenmuur met leifruit.

Van oudsher boden de oude stadsmuren ruimte aan planten, zoals hier in Maastricht.

Restauratie van oude muren leidt vaak tot verdwijnen van de muurbegroeiing. De afbeelding boven toont een gerestaureerde muur bij de Oude Dieze in Den Bosch, onder is voor de restauratie.

Opvallend beeld in Utrecht is een vijgeboom die groeit in een muur. De boom handhaaft zich dankzij de buizen van de stadsverwarming.

geval betreft een nieuwe kademuur die zal worden aangebracht langs de Weerdsingel. Deze singel werd in de jaren zestig gedempt en gaat dit jaar weer in oude glorie hersteld worden.

De Griftparkmuur is inmiddels uitgevoerd. Deze muur bestaat uit een betonnen muur, waarvoor een niet-dragende bakstenen wand is geplaatst en die een tussenvulling van aarde heeft. Om voldoende vocht in de aarden tussenruimte te krijgen, is een kunstmatig drainagesysteem aangebracht, dat constant water aanvoert. De planten die in de open voegen van de bakstenen muur zijn gebracht, zijn afkomstig uit een kwekerij van inheems plantmateriaal. Buurtbewoners zijn betrokken bij het project, zoals bij het uitplanten van de begroeiing.

De muur langs de Weerdsingel zal bestaan uit een betonnen wand met een bakstenen

afdekking. De vegetatie zal hier afhankelijk zijn van het regenwater. Dit water kan door gaten in het beton naar de vegetatie lopen.

Gevelplanten als klimop en wingerd halen hun voedsel uit de bodem. De echte muurplanten echter zijn voor vocht en voeding geheel afhankelijk van de muur zelf. Ze vestigen zich vooral op oude en verweerde muren. De regen heeft de tijd gehad om op stenen en voegen in te werken. Hierdoor zijn spleten en poriën ontstaan die een uitstekende vestigingsplaats vormen voor mossen, korstmossen, varens en hogere planten.

Rotsmilieu

Minieme bodemlaagjes en regenwater vormen de voedselbron voor de planten, die uitstekend zijn aangepast aan dit extreme

milieu. In feite lijkt het muurmilieu nog het meest op dat van rotsen, wat tevens het oorspronkelijke en natuurlijke milieu is. Door de mens is het rotsmilieu als het ware uitgebreid naar plaatsen waar dit niet van nature voorkomt.

Allerlei diersoorten, waaronder vogels en hagedissen, zijn op die manier ook met de mensen meegemigreerd. Zo leeft in Maastricht de uiterst zeldzame muurhagedis die hier z'n noordelijke arealgrens bereikt. Bij de restauratie van oude vestingwerken is met dit reptiel rekening gehouden. Dergelijke diersoorten werken ook weer mee aan de verspreiding van de muurplanten. Bekend is bijvoorbeeld dat mieren de zaden van muurleeuwenbek verplaatsen, zodat ze elders kunnen ontkiemen.

De verschillende plantensoorten blijken een eigen milieuvoorkeur te hebben. Zo

Begroeide muren bieden kleur

Begroeide muren zijn te verkiezen boven kale muren, die een koude en steriele indruk maken. Ze geven meer kleur en levendigheid aan onze woonomgeving. Zeker zo belangrijk als het streven naar behoud van bijzondere begroeiingen is te zorgen dat het muurmilieu voor de toekomst geschikt blijft of wordt voor de vestiging van planten. In de praktijk staan de constructie en de techniek voorop. Met enige creativiteit is er echter veel meer muurnatuur mogelijk dan nu het geval is. In een waterrijk land als Nederland zijn er talloze mogelijkheden voor begroeide gracht- en kademuuren. Ook als bewust gekozen onderdeel van een park of plantsoen kunnen begroeide muren bijdragen tot de kwaliteit van het ontwerp.

Stekelvarens en tongvarens. De laatste soort groeit het liefst op het Noorden.

Op de muur groeien zeldzame varens.

groeit de tongvaren het liefst op het noorden en de muurvaren en muurleeuwenbek het liefst op het zuiden. Zwartsteel en blaasvaren houden van vocht, terwijl plat beemdgras en stijf hardgras droge milieus uitstekend kunnen verdragen.

Voorkeur voor kalk

De meeste typische muurplantensoorten blijken enige voorkeur te hebben voor kalk. Oude muurspecies werden van schelpkalk of kalkhoudende tufsteen gemaakt. Deze mortels leveren een geschikt milieu op voor de vestiging van muurbegroeiing.

Sinds 1870 worden portlantspecies gebruikt die veel minder geschikt zijn. Vooral de nieuwere portlantsorten van na 1920 zijn weinig geschikt voor muurplanten. Tegenwoordig zijn weer (schelp)kalk-

species, vervaardigd in speciale schelpkalkovens, verkrijgbaar.

De meeste muurplanten hebben flinterdunne wortels en veroorzaken weinig schade aan metselwerk. Wel maken ze dankbaar gebruik van achterstallig onderhoud en van ontstane scheuren in de muur. Vooral vorstwerking van ijs in muurspleten kan ernstig verval bewerkstelligen.

In het algemeen zijn bomen in muren niet aan te bevelen. Niettemin wordt aan de Oudegracht in Utrecht een heuse vijgeboom vertroeteld. Deze kon bij restauratie gespaard blijven boven een baksteentoog. De vijg, die eigenlijk in het mediterrane gebied thuishoort, profiteert hier van de stadsverwarmingsbuizen die achter de muur liggen. Ofschoon er soms vruchten aan de boom hangen, komen ze niet tot rijping.

Restauratie hoeft niet altijd te leiden tot het verdwijnen van muurbegroeiing, zoals hier in de muren van kasteel Batenbrug.

Stengelomvattend havikskruid is een van de muursoorten die bij wet beschermd is.

Kort

Het versieren van muren met planten wordt al eeuwenlang toegepast. De muren bieden zo onderdak aan broedvogels en insecten. De belangstelling voor begroeide muren lijkt de laatste jaren te herleven. Verschillende gemeenten, waaronder Utrecht, zijn begonnen met experimenten met muurplanten.

Bert Maes

B. Maes heeft een ecologisch adviesbureau in Utrecht en is deskundige op het gebied van inheemse bomen en struiken.

